

Konkurentnska pozicija Srbije u 2012. godini prema Izveštaju Svetskog ekonomskog foruma

Bojan Ristić i Svetozar Tanasković

Fondacija za razvoj ekonomske nauke (FREN), kao lokalni partner Svetskog ekonomskog foruma (SEF), ovom sažetom studijom ima za cilj da prikaže konkurentnsku poziciju Srbije za 2012. godinu prema listi SEF-a. Pozicija Srbije će biti prikazana relativno u odnosu na zemlje iz njenog neposrednog okruženja. Biće takođe ukazano na osnovne faktore koji su uticali na aktuelnu poziciju Srbije. U dodatku, na kraju ove analize, nalazi se objašnjenje kako se formira Indeks globalne konkurentnosti (IGK) na osnovu koga se vrši rangiranje, šta je to konkurentnost zemlje, te šta su najčešće nedoumice kada je termin „konkurentnost“ u pitanju.

Analiza konkurentnosti za 2012. godinu

Prema izveštaju Svetskog ekonomskog foruma za 2012. godinu Srbija je rangirana na 95. poziciji na listi koja obuhvata 144 zemlje sa zabeleženom vrednošću Indeksa globalne konkurentnosti (IGK) od 3,87. U odnosu na prethodnu godinu vrednost IGK za Srbiju je gotovo zanemarljivo opala za 0,01, što nije dovelo do pomeranja ranga Srbije. Pri tome, ako se ima u vidu da je lista zemalja proširena u odnosu na prethodnu godinu (dodavanjem dve zemlje) ukotvljenost Srbije na 95. poziciji i pored minornog pada vrednosti IGK može se smatrati stagnacijom na dostignutom nivou konkurentnosti, a nipošto nazadovanjem.

Najveću vrednost IGK-a (5,72) i 1. mesto na listi SEF u 2012. godini zabeležila je Švajcarska, dok je najnižu vrednost (2,78) zabeležio Burundi koji je na poslednjem, 144. mestu. Valja napomenuti da se teorijska vrednost IGK kreće se u intervalu od 1 do 7. Istorijski posmatrano najveću vrednost IGK od 3,90 Srbija je ostvarila uoči prvog talasa krize 2008. godine, da bi već naredne, 2009. godine vrednost IGK приметно opala na 3,77. Opadanje vrednosti IGK kompatibilno je sa činjenicom da je konkurentnost privrede opala usled negativnih očekivanja privrednika pogođenih prvim jakim talasom krize svetskih razmera. Pri tome, trebalo bi imati u vidu da su očekivanja privrednika ključna za formiranje IGK o čemu će u narednom delu biti posebno reči. Ukratko, razlog tome leži u činjenici da se značajan deo vrednosti indeksa formira na osnovu rezultata ankete koju popunjava „top menadžment“ anketiranih preduzeća.

U tabelama 1 i 2 dati su podaci o vrednosti IGK i rangu Srbije i zemalja iz njenog okruženja za period od 2007. do 2012. godine. Tabelama je obuhvaćeno 11 zemalja i to: Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Grčka, Mađarska, Makedonija, Crna Gora, Rumunija, Srbija, Slovačka i Slovenija.

Tabela 1. Indeks globalne konkurentnosti (2007-2012)

	Albanija	BIH	Hrvatska	Grčka	Mađarska	Makedonija	Crna Gora	Rumunija	Srbija	Slovačka	Slovenija
2007	3,48	3,55	4,20	4,08	4,35	3,73	3,91	3,97	3,78	4,45	4,48
2008	3,55	3,56	4,22	4,11	4,22	3,87	4,11	4,10	3,90	4,40	4,50
2009	3,72	3,53	4,03	4,04	4,22	3,95	4,16	4,11	3,77	4,31	4,55
2010	3,94	3,70	4,04	3,99	4,33	4,02	4,36	4,16	3,84	4,25	4,42
2011	4,06	3,83	4,08	3,92	4,36	4,05	4,27	4,08	3,88	4,19	4,30
2012	3,91	3,93	4,04	3,86	4,30	4,04	4,14	4,07	3,87	4,14	4,34

Izvor: WEF (2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)

Tabela 2. Rang zemalja prema Indeksu globalne konkurentnosti (2007-2012)

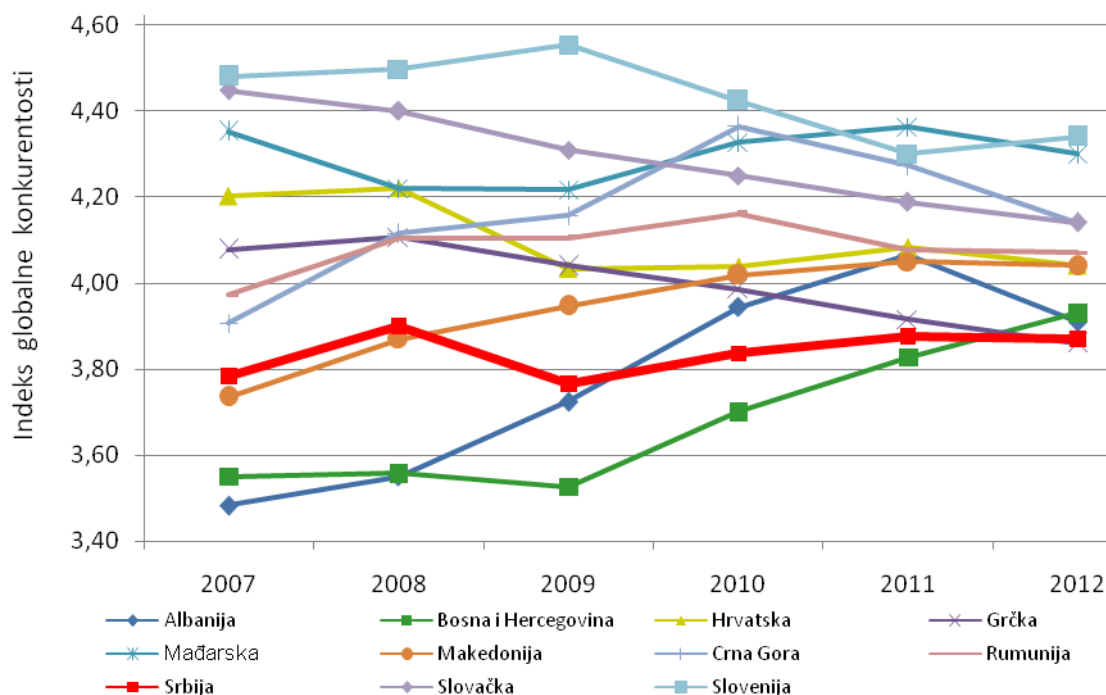
	Albanija	BIH	Hrvatska	Grčka	Mađarska	Makedonija	Crna Gora	Rumunija	Srbija	Slovačka	Slovenija
2007 ¹⁾	109	106	57	65	47	94	82	74	91	41	39
2008 ²⁾	108	107	61	67	62	89	65	68	85	46	42
2009 ³⁾	96	109	72	71	58	84	62	64	93	47	37
2010 ⁴⁾	88	102	77	83	52	79	49	67	96	60	45
2011 ⁵⁾	78	100	76	90	48	79	60	77	95	69	57
2012 ⁶⁾	89	88	81	96	60	80	72	78	95	71	56

1) izveštaj obuhvata 131 zemlju; 2) izveštaj obuhvata 134 zemlje; 3) izveštaj obuhvata 133 zemlje; 4) izveštaj obuhvata 139 zemlje; 5) izveštaj obuhvata 142 zemlje; 6) izveštaj obuhvata 144 zemlje

Izvor: WEF (2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)

Kretanje IGK za Srbiju i zemlje iz njenog okruženja u periodu 2007-2012. ilustruje sledeći grafikon koji je dobijen na osnovu podataka iz Tabele 1.

Slika 1. Kretanje Indeksa globalne konkurentnosti (2007-2012)

Izvor: WEF (2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)

Upadljivo crvena linija na Slici 1 prikazuje kretanje vrednosti IGK za Srbiju u periodu 2007-2012. Evidentno je da u 2012. godini jedino Grčka beleži neznatno lošiji rezultat u odnosu na Srbiju, pa se nalazi na 96. mestu SEF-ove liste tik iza Srbije. Kao rezultat rasplamsale političke i finansijske krize Grčka je u periodu od jedne godine pala za 6 mesta, a u odnosu na 2007. godinu za čak 31 mesto. Drugi ekstremni primer je Bosna i Hercegovina gde se može primetiti da je konkurentnost u roku o godinu dana unapređena za 12 pozicija, što je ovu zemlju svrstalo na listi SEF-a ispred Srbije, prvi put od početka merenja i objavljivanja Indeksa globalne konkurentnosti.¹ Prevelika osciliranja u vrednosti indeksa, a

¹ O mogućim razlozima za prevelike oscilacije u vrednosti IGK tokom godina videti u Ristić & Tanasković (2011), *Kvartalni Monitor* br. 25-26.

posledično i osciliranja na rang listi svakako nisu karakteristika Srbije. Nakon blagih porasta vrednosti IGK u 2010. i 2011. godini, 2012. godinu bismo mogli nazvati, kao što je već navedeno, stagnantnom kada je konkurentnost u pitanju.

Pozitivno je to što nacionalna konkurentnost nije ugrožena u izbornoj godini u kojoj bi se to moglo očekivati (kao što se na primer dogodilo Grčkoj), jer se anketa sprovodila u vreme predizborne kampanje, gde se po pravilu mogu očekivati značajnije oscilacije u očekivanjima ispitanika. Sa druge strane, tvrdi (kvantitativni) podaci koji se uzimaju za obračun IGK-a, uzimaju se, prema utvrđenoj metodologiji, iz prethodne godine za godinu za koju se indeks obračunava, što delimično objašnjava zašto se teret izborne godine nije prelio na ovogodišnji rezultat.

Na osnovu Slike 1 da se primetiti da je u poslednje dve godine izražen trend konvergencije vrednosti IGK za izabranu grupu zemalja. Zemlje sa relativno visokim vrednostima IGK u odnosu na Srbiju beleže pad vrednosti, dok zemlje sa niskim vrednostima beleže rast. Kod zemalja sa visokim vrednostima IGK redukcija vrednosti nastupila je kao rezultat neodrživosti osvojenih pozicija, usled naleta krize, te pogoršanja vitalnih parametara koji se odlikavaju kroz kvantitativne podatke, ali i kroz pogoršanu percepciju konkurentnosti zemlje ispitanih top menadžera, što zajednički formira kompozitnu vrednost IGK. Sa druge strane, zemlje koje su i pored udara krize u poslednje dve godine ostvarile značajan napredak i pored pogoršanja kvantitativnih pokazatelja konkurentnosti svoj napredak duguju pre svega optimističnim rezultatima dobijenim anketom. Razloge takvog optimizma ovde nećemo analizirati. Može se konstatovati da takva kretanja nisu pravilo kada je Srbija u pitanju, pa pomeranja, bilo pozitivna ili negativna uglavnom prikazuju realne pomake, koji dovode do relativno održivih vrednosti IGK, ako se izuzmu snažni eksterni šokovi kao što su ekonomske krize svetskih razmera, ratovi i sl.

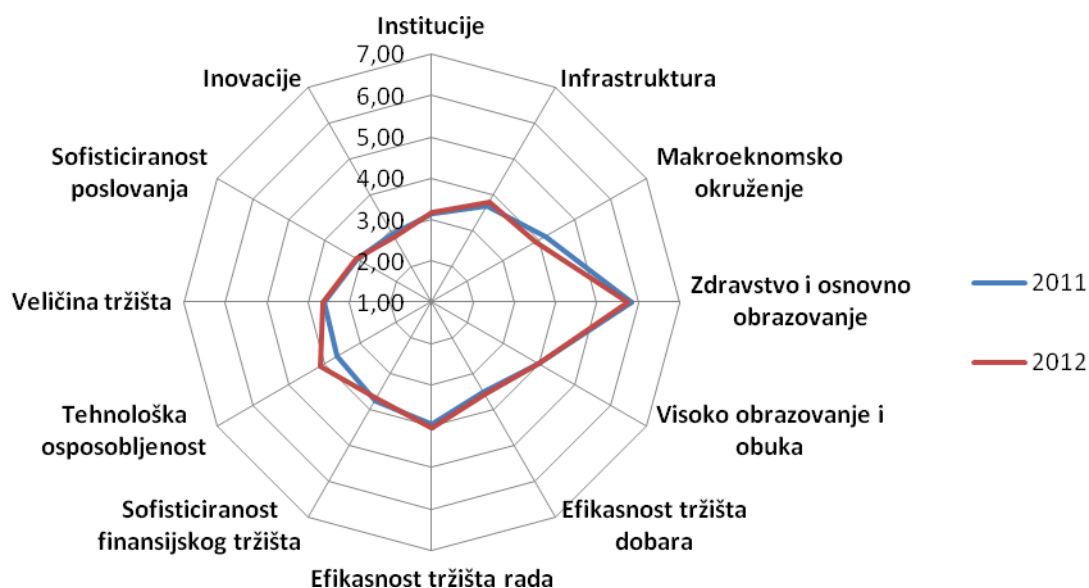
Naredna tabela i prateći radijalni grafikon prikazuju strukturu IGK, po nosećim stubovima konkurentnosti za dve susedne godine (2011. i 2012.). Posto smo konstatovali da u 2012. nije došlo do značajne promene vrednosti IGK, na osnovu čega se svakako ne može izvesti zaključak niti da je Srbija napredovala niti nazadovala po pitanju ukupne konkurentnosti, prikazivanje stubova konkurentnosti za dve uzastopne godine može ukazati na promene u kompoziciji konkurentnosti Srbije.

Tabela 3. Vrednost IGK po stubovima konkurentnosti (2011-2012)

	2011	2012
1. Institucije	3,15	3,16
2. Infrastruktura	3,67	3,78
3. Makroekonomsko okruženje	4,18	3,91
4. Zdravstvo i osnovno obrazovanje	5,82	5,73
5. Visoko obrazovanje i obuka	3,98	3,97
6. Efikasnost tržišta dobara	3,49	3,57
7. Efikasnost tržišta rada	3,94	4,04
8. Sofisticiranost finansijskog tržišta	3,74	3,68
9. Tehnološka osposobljenost	3,63	4,10
10. Veličina tržišta	3,61	3,64
11. Sofisticiranost poslovanja	3,08	3,11
12. Inovacije	2,90	2,81

Izvor: WEF (2011, 2012)

Slika 2. Vrednost IGK po stubovima konkurentnosti (2011-2012)

Izvor: WEF (2011, 2012)

Na osnovu radijalnog dijagrama (Slika 2), može se i vizuelno zaključiti da značajnija razmimoilaženja dve susedne godine imamo na 3. i 9. stubu, respektivno, Makroekonomskom okruženju i Tehnološkoj osposobljenosti. U domenu Makroekonomskog okruženja, zabeležen je značajan pad u odnosu na izveštaj iz prethodne godine, pre svega zbog produblivanja inflacije, budžetskog deficita, ali i ukupne zaduženosti države u odnosu na veličinu Bruto domaćeg proizvoda zaključno sa krajem 2011. godine. Loš rezultat iz makroekonomskog domena kompenzuje se u najvećoj meri značajnim napretkom na stubu konkurentnosti koji meri Tehnološku osposobljenost zemlje, gde se posebno ističu napreci ostvareni u domenu razvoja mreža za obezbeđivanje usluga mobilne telefonije i Interneta. Rezultat tog napretka je povećana dostupnost mobilnih i Internet komunikacija u odnosu na prethodni izveštaj Svetskog ekonomskog foruma.

Od ostalih relativno značajnijih promena mogu se istaći napreci na stubovima konkurentnosti 2. i 7. koji se odnose na infrastrukturu i efikasnost tržišta rada. Realizacija projekata putne infrastrukture tokom 2011. godine (izgradnja lokalnih i regionalnih saobraćajnica kao i završetak rekonstrukcije i izgradnje važnih mostova i nadvožnjaka u Beogradu i na Koridoru 10) bitno je uticala na promenu ocene stuba konkurentnosti koji meri kvalitet nacionalne infrastrukture. S druge strane, povećavanje fleksibilnosti utvrđivanja nadnica, značajno smanjivanje troškova otpremnina, te povećavanje produktivnosti rada, osetno potpomognuto depresijacijom domaće valute presudno su uticali na povećanje efikasnosti tržišta rada.

Na ostalih osam stubova promene se mogu smatrati zanemarljivim, jer se uglavnom primećuju na drugom decimalnom mestu. Konačno, i pored minornog napretka i dalje zabrinjava ispodprosečna ocena za prvi stub koji meri razvijenost institucijalnog ambijenta zemlje.

O globalnoj konkurentnosti i kako se ona meri

Afirmisanje problematike konkurentnosti zemalja u globalnim okvirima dominantno se vezuje za delovanje Svetskog ekonomskog foruma (SEF) i za njihov Indeks globalne konkurentnosti (IGK). Reč je o kompozitnom indeksu zasnovanom na dvanaest (nosećih) stubova konkurentnosti koji su organizovani u tri grupe. Prva grupa su tzv. *Osnovni zahtevi* koja uključuje stubove (1) Institucije, (2) Infrastruktura,

(3) Makroekonomska stabilnost, (4) Zdravstvo i primarno obrazovanje. Drugu grupu čine tzv. *Faktori povećanja efikasnosti* koju formiraju stubovi: (5) Visoko obrazovanje i obuka, (6) Efikasnost tržišta dobara, (7) Efikasnost tržišta rada, (8) Sofisticiranost finansijskog tržišta, (9) Tehnološka spremnost i (10) Veličina tržišta. Treća grupa su *Faktori inovativnosti i sofisticiranosti* koju formiraju poslednja dva stuba, (11) Sofisticiranost poslovnih procesa i (12) Inovacije.² Ovim stubovima obuhvaćeni su mikroekonomski i makroekonomski faktori kao i faktori razvoja institucija koji uzeti zajedno određuju konkurentnost nacionalne privrede.

IGK, kao kompozitni indeks, formira se kao ponderisani prosek vrednosti svakog od navedenih stubova. Inače, svaki od navedenih stubova sam po sebi predstavlja kompozitni indeks koji se formira kao ponderisani prosek podindikatora³ čije vrednosti se dobijaju iz dva tipa izvora – primarnih i sekundarnih.

Primarni podaci dobijaju se na osnovu standardizovanih anketa koje se svake godine sprovode u obuhvaćenim zemljama na koje odgovaraju predstavnici najvišeg menadžerskog nivoa („top menadžeri“) preduzeća koja formiraju reprezentativni uzorak. Ovi podaci nazivaju se takođe i „mekim podacima“ (*soft data*)⁴. Broj preduzeća koja ulaze u uzorak varira od zemlje do zemlje i zavisi prevashodno od njene veličine. Uzorak čine mala, srednja i velika preduzeća. Udeli preduzeća prema veličini u uzorku precizno su definisani smernicama SEF-a. Važno je napomenuti da svake godine polovinu uzorka formiraju preduzeća koja su se nalazila u uzorku prethodne godine, dok se druga polovina bira slučajnom metodom iz definisanog uzoračkog okvira. Zadržavanjem polovine elemenata uzorka od prethodne godine doprinosi se većoj stabilnosti rezultata ankete, što daje validnost brojnim panel analizama. Primarni podaci na osnovu ankete potrebni su za obračun onih podindikatora za koje ne postoje baze sekundarnih, kvantitativnih podataka za sve zemlje obuhvaćene SEF-ovom rang listom. Anketom je pokriven širok dijapazon pitanja u vezi sa uslovima poslovanja, pravnom regulativom, tržišnom klimom, političkom situacijom i sl. (npr. „U kojoj meri je štampa slobodna u vašoj zemlji?“, „Kako biste ocenili nivo sofisticiranosti finansijskih tržišta u vašoj zemlji“, „U kojoj meri Antimonopolska politika u Vašoj zemlji promovira konkurenciju“). Evidentno je da je za navedena pitanja, ali i brojna druga pitanja koje nismo naveli, a važna su za formiranje međunarodnog konkurentnog profila zemlje, podatke moguće pronaći jedino putem ankete.

Za obračun podindikatora konkurentnosti kao što su: nivo poreza, stopa inflacije, budžetski deficit, broj telefonskih linija, broj procedura da se započne neka preduzetnička delatnost i sl. koriste se podaci iz međunarodno uporedivih baza (npr. baze MMF-a, Svetske banke, Međunarodnog trgovinske organizacije, Ujedinjenih nacija i dr.). Ovi podaci nazivaju se „čvrstim podacima“ (*hard data*)⁵. Pri obračunu podindikatora za tekuću godinu uglavnom se koriste sekundarni podaci iz prethodne godine, s obzirom na to da se u momentu pripreme Izveštaja o konkurentnosti baze za tekuću godinu, za ovaj tip podataka, uglavnom nisu dostupne. Prema tome, u pripremi izveštaja za 2012. godinu koriste se sekundarni podaci iz 2011. U tom smislu, reprezentanti tekuće konkurentnosti su podaci dobijeni na osnovu ankete.

Svi podaci, bilo da je reč o primarnim ili sekundarnim, normiraju se na skali od 1 do 7 (1 – najlošija ocena, 7 – najbolja ocena), što je ujedno i raspon mogućih vrednosti za sve podindikatore, stubove konkurentnosti pa i sam Indeks globalne konkurentnosti. Što se tiče ankete većinu pitanja nije ni potrebno normalizovati, jer se koristi izbalansirana Likertova skala sa sedam podeoka. Učešće podataka iz ankete u obračunu IGK-a iznosi približno 70% dok udeo sekundarnih podataka iznosi približno 30%.

² O raznim aspektima ekonomskog rasta i konkurentnosti privrede Srbije, te arhitekturi Indeksa globalne konkurentnosti pogledati u Vasiljević (2009), *Kvartalni Monitor* br. 18. i Ristić & Tanasković (2011), *Kvartalni Monitor* br. 24-25.

³ Prema izveštaju SEF-a iz 2012. godine u strukturi IGK ima ukupno 111 podindikatora konkurentnosti.

⁴ Podindikatore koji se zasnivaju na „mekim podacima“ mogu se nazivati „mekim podindikatorima“.

⁵ Podindikatore koji se zasnivaju na „čvrstim podacima“ mogu se nazivati „čvrstim podindikatorima“.

Značaj koji stubovi u okviru grupe imaju za pojedinačnu zemlju, zavisi od njenog stupnja razvijenosti. Za grupisanje zemalja prema nivou razvijenosti koristi se relativno precizan i jednostavan kriterijum koji polazi od realizovanog nivoa BDP *per capita*, denominovan u američkim dolarima. Podela je izvršena na tri osnovne i dve prelazne faze razvoja privrede. U zavisnosti od stadijuma u kom se zemlja nalazi zavisice i vrednosti pondera koji se dodeljuju grupama stubova koji formiraju vrednost Indeksa globalne konkurentnosti.⁶

Srbija se, primera radi, prema vrednosti BDP po stanovniku svrstava u zemlje na srednjem nivou razvijenosti, gde se kao ključni pokretači konkurentnosti nalaze stubovi iz grupacije „Faktori povećanja efikasnosti“. U tom smislu, pri obračunu kompozitne vrednosti IGK, osnovni zahtevi učestvuju sa 40%, faktori povećanja efikasnosti sa 50%, dok faktori inovativnosti i sofisticiranosti participiraju sa 10%. Shodno tome, vrednosti stubova iz grupacije „Faktori povećanja efikasnosti“ imaju proporcionalno najveći uticaj na formiranje ukupne vrednosti IGK kada je Srbija u pitanju.

Konkurentnost i konkurencija

Imajući u vidu kompleksnu strukturu IGK-a, konkurentnost koju reprezentuje mogli bismo grubo definisati kao skup institucija, politika i činilaca koji određuju stepen produktivnosti zemlje. Nivoom konkurentnosti izražava se kapacitet nacionalne privrede da u srednjoročnom periodu generiše održivi ekonomski rast na postojećem nivou razvijenosti. Polazeći od definicije konkurentnosti ukazaćemo na terminološku razliku između konkurentnosti i konkurencije, jer se u široj domaćoj javnosti, štampanim i elektronskim medijima, ova dva termina nepravilno koriste kao sinonimi, te se unapređenje konkurentnosti i unapređenje konkurencije neopravdano poistovećuju. Naime, konkurencija kao tržišni fenomen govori o intenzitetu tržišne utakmice između tržišnih učesnika kako na strani ponude tako i na strani tražnje za dobrima i uslugama. Podsticanje konkurencije na parcijalnim tržištima bi trebalo da rezultira nižim cenama, većim kvalitetom i raznovrsnošću proizvoda i usluga, učestalim inovacijama na strani ponude, što ima pozitivne implikacije na potrošačev višak. Zbog svog pozitivnog dejstva na nivo blagostanja parcijalnih tržišta, zaštita i podsticanje konkurencije su teme od prvorazrednog značaja za sve tržišne privrede. Podizanje nivoa konkurencije između tržišnih učesnika i *ceteris paribus* dovodi do unapređenja konkurentnosti zemlje, ali suprotno ne mora da važi. Naime, aspekti konkurencije ulaze u proračun samo jednog od ukupno dvanaest stubova konkurentnosti zemlje („Efikasnost tržišta dobara“), što konkurentnost čini znatno širim i obuhvatnijim pojmom od konkurencije. Koreni poistovećivanja ovih pojmova nalaze su u relativno kratkoj prisutnosti ovih termina u stručnoj i široj javnosti u Srbiji. Rangiranje zemalja prema Indeksu globalne konkurentnosti datira od 2005. godine. Iako se počeci razmatranja aspekata konkurentnosti zemalja i pokušaji njenog merenja mogu pronaći znatno pre pomenute godine, globalna rasprostranjenost ovog fenomena nastupa tek s Indeksom globalne konkurentnosti. Za istu godinu vezuje se i početak uvođenja zaštite konkurencije u Srbiji, donošenjem Zakona o zaštiti konkurencije i formiranjem Komisije za zaštitu konkurencije.

⁶ Intervale stadijuma razvoja i strukturu pondera koji se koriste pri formiranju IGK-a videti u WEF (2012), *The Global Competitiveness Report 2012-2013*, p. 9.